

NÉLKÜLE IS VELE

gyász-projekt

Tolnai Ottó sokunk számára abszolút magától értetődőséggel volt jelen ITT – ezt úgy értettük, hogy velünk, Vajdaságban, azelőtt Újvidéken, most pedig Palicson. A határon innen vagy túl. Akik kicsit közelebről ismertük őt és/vagy a műveit, tudtuk, hogy a Homokvárbán, Jutkával és az állatokkal közös házukban, művészeti kastélyukban, vagy kinn a Járáson, a tanyán dolgozik – ez a „dolgozás” pedig azt jelenti, hogy olvas, böngész, bóklászik, kutat és matat, ír és alkot, valamit mindig szöveget, szöveglet, kombinál, toldozza és foltozza, újraalkotja az imaginatív világot, amelyben – ezt így éreztük – mi is benne vagyunk. Amíg ő végzi ezt a munkáját, addig még valahogy létezőnk szellemileg ebben az „elátkozott tartományban”, mely mintha kihullott volna a világból, leesett a világfáról, és már rothadni kezd. Ottóra hatalmas felelősség hárult, hogy ezt az elárvult világcocskát egyben tartsa, belekösse a nagyvilág szövetébe. Én úgy éreztem, hogy Atlasza ő ennek a mi vidékünknek. Ő idézte egyszer Rilket: „Mégis van Valaki, aki szelíden / tartja a kezében e vad zuhanást”.

Hosszú évtizedek napi munkája volt benne ebben a „tartásban”, Ottó anélkül, hogy deklarálna volna, már kora ifjúkorában vállalta ezt a munkát, a Vajdaság kézben tartását, költői kidolgozását, állandó finomítását és a Vajdaság kiterjesztését, hogy ne maradjon töppedt és jelentéktelen, immár rothadó állomány, hanem része legyen a nagy, tengernyi egésznek. Nemcsak azáltal dolgozott ezen, hogy kialakította a maga Vajdaság-geográfiáját, amibe egzaktul konkrét kutatások is beletartoztak Újvidéken, Palicson, sőt az egész térségben, hanem azáltal is, hogy állandón sodorta a szálakat, amelyekkel a Világ részévé alakíthatja át ezt a provinciát. A világirodalomba és képzőművészetbe, a filozófiába költött bele bennünket úgy, hogy a szegény csordástól kezdve a valamely félreeső műteremben festő, szerencsétlen művészig mindenki számára legyen egy kis árok, csatorna, egy kis csermely, amely belekötíti őt abba, amit Nietzsche „irdatlannak” nevezett, s ami őt, a páriát ennek a végtelen birodalomnak a jelentős tagjává avatja. Ottó a jelentős/jelentéktelen kategóriáit teljesen kiforgatta, átírta: egy kiskutya, egy tanya, egy piaci árus ugyanolyan jelentőségre tehetett szert nála, mint valamely nagy költő vagy az Eiffel-torony. Nem ismertem nála demokratikusabb embert – nem voltak hierarchiák, egy igazságosabb világrend volt kialakulóban.

Ottó számomra rehabilitálta a *szellem* fogalmát, mert gyakorlatilag, az írásaival és a beszélgetéseikkel, a ténykedéseivel igazolta, hogy létezik olyan másvilág, *szellemi világ*, amibe beléphetünk, ahol más mércék, szempontok, kategóriák uralkodnak, mint a társadalomban, más a térkép és más az életforma, másmilyen a minőség. Ezt a *másvilágot*, amit az ő képzelete és irodalmi munkája alakított szüntelen, benépesítette – az itteni anyagokat, testeket, dolgokat transzponálta oda, az ottaniakat meg ide. Igen, nála mindig nagy volt a forgalom, a transzpozíció egy napig sem szünetelhetett (hiszen Atlasznak sincs pihenőideje). Milyen eszközök, mik kellettek ehhez a folyamatos munkálkodáshoz? Könyvek, képek, utazások, emberek, akikkel lehetett barátkozni, és kellett hozzá egy ház (Virág utca 3, Homokvár, tanya), ahol elhelyezhette a saját alkotói gépezetét, ami igen bonyolult „masina” volt, állandóan felügyelni és javíthatni, renoválhatni kellett, az agya működtet-

te, de a tárgyak, az állatok, a környezet is aktívan részt vett a programban. A fenntartásához okvetlenül szükség volt a feleség, Jutka segítségével, a női kézre – szoktam is mondani, hogy Jutkát társalkotónak tartom. Nélküle, aki mindent értett, mindez nem jöhetett volna létre.

Az alkotási folyamat tehát a hétköznapiakban, otthon ülve, olvasás, étkezés, beszélgetések, sétálás közben vagy utazás közben történt. Jegyzetek, majd a jegyzetektől irodalmi művek, azokból könyvek születtek, de ha nem lettek volna a folyóiratbeli és a könyvformájú publikációk, az alkotás akkor is majdnem ugyanúgy zajlott volna. A publikációkra azért volt szükség, hogy Ottó megossza a munkáját, a véreben volt ez a megosztási törekvés, sose volt zárkózott, betáblázott individuum. Úgy is mondhatom, hogy adni és adni akart, ez volt a fő szándéka, és tényleg adott, vendéglátás vagy vendégeskedés megbeszélgetés közben, és műalkotásírás, elkészült könyvek formájában egyaránt. Megköszönte, ha elfogadták.

A régi avantgárd gesztus, hogy az életbe kell a művészet, és a művészetbe az élet, hogy ez a két sík voltaképpen egy, és kár szétszabdalni, Tolnainál egész életében hatékony volt, ő idősen is avantgárd maradt. Azért volt üdítő a közelében lenni, mert mindig megújuló avantgárdok, (élet)művészek lehettünk vele, belevont bennünket ebbe a kreatív létezésformába. Bármily politikai kraválok és megfélemlítő regressziók történtek, ezt nem lehetett tőlünk elvenni, a Tolnai-univerzumból mindig részesülhettünk, és részesei, részei lehettünk, felfedezhettük benne kisvilágunk valamely részletét, apróságát vagy kisebb-nagyobb eseményét, az atmoszféráját; otthon voltunk tolnaiul. A háború, az egész *crucifixum* alatt is – lényegi szimbólum ez nála – félholtan megmaradtunk még. Szenvedéstörténet is az ő vajdasági irodalomtörténete. Kínos. Tulajdonképpen egyfajta beavatás történik a Tolnait olvasóval és a vele diskurálóval: a horroriblis történetek által megváltozik, gazdagodik a léte, képes lesz felfedezni azt a keveset vagy túl sokat, ami van.

Amíg élt, nem volt semmi baj, tudtam, hogy Palicson vagy valahol dolgozik, működik, hogy még van Vajdaság, van művészet, létezik másvilág, amelynek folyton fölfeslő vagy épp szétrobbanó koherenciáját Ottó örökké reparálja, újrakölti, nem hagyja teljesen megsemmisülni, elenyészni. Azt is jó volt tudni, hogy ott vannak nála a könyvek, albumok ezrei, a szent tárgyai, a műhelyei, ha úton van, akkor is szövö a hálót, a szerves világhálót vagy a biztonsági hálót. És ha ő ott van és matat, nézgelődik, jegyzetel, ír, akkor vele van Párizs vagy New York vagy Split vagy Adorján, az ezernyi helye közül valamelyiket most érinti, föllapoz egy könyvet, legyen az Goethe vagy Michaux vagy egy Veličković-album, ismét nézi a Járás pusztaságát, ami a tekintetétől szépséges, izgalmas tájjá válik, vagy a holt tó körül sétál, és a tó már nem is annyira döglött. Legalábbis véres. Vagy most talán épp Ljubljánában van, és összehozza nekünk az ex-Jugoszláviát.

Még ha nem is voltam mindig tudatában ennek, valahogy éreztem és élveztem Tolnainak ezt a létfenntartó funkcióját – itt egy könyv, megint ott egy könyv, a könyvek csak bizonyították azt az alkimista (kedvelte ezt a metaforát) processzust, ami az alkotás. A teljes depriváció és a totális elhagyatottság ellenszere volt Ottó léte. Egyszerűen minden bajnak utánanyúlt. Nekem is meg mindazoknak az embereknek, akiknek létfontosságú a szellemi, spirituális, egyszóval a művészetben-filozófiában való létmód. Számomra ő volt az, aki a „művészet” fogalmát és ennek realitását ébren tartotta, aki révén ez az egész intellektuális, tényleg nem tudok erre más szót találni, *szellemi lét* nem vált elavulttá, régiséggé, ellenkezőleg: ez az életünk. Enélkül kampec. Keveseknek szükséglete ez, természetesen, de akiknek igen, azok elvesztették, elveszítik a lehetőségmezejét, és akkor egy, a társadalminál is nagyobb és súlyosabb kirekesztés történik – alig kapsz levegőt, kímülsz.

Bármikor levehetem a polcra Camus-t vagy Rilket vagy egy Cézanne-albumot, de ez kevés az életben maradáshoz: kell, hogy legyen valaki a közeledben, a te térségedben, aki ugyanezt csinálja, aki úgy társad, mint fűszálnak a fű, akivel voltaképpen együtt dolgoz-

tok azon, hogy a másvilág meghonosodjon itt is, a pusztában, hogy a képzeleted ne mondja fel a szolgálatot. Tolnaitól meg lehetett tanulni, hogy a képzelet, az imagináció működ(tet)ése ugyanolyan fontos, mint a táplálkozás. És ez is katasztrófa áldozatául eshet. Ha nem tudsz már képzelegni... Semmit nem ér itt a látszat/valóság dichotómia, ez teljesen félrevezető, hiszen olyan valóságban élünk s halunk, amelyet alkotunk magunknak. Hogy hogyan s miként alkossuk meg, ahhoz viszont segítségre van szükségünk, és itt vannak nekünk a művészek, írók, filozófusok, zeneszerzők, festők, gondolkodók, élők vagy holtak, akik bármikor segítenek, csak tudni kell, kihez forduljunk. Azért jött létre az emberiség történetében ez az elég összefüggő úgynevezett szellemi élet, hogy e tekintetben egymás rendelkezésére álljunk, és segítsük egymást, impulzusokat adjunk és kapjunk.

Mi, akik valamilyen módon félig-meddig vagy teljesen ki vagyunk rekesztve a túlon túl gyakorlatias életfolyamatokból, mert *autopoietikusak* vagyunk, amatőr költők, segítség-re szorulunk. Koldusok vagyunk, ez Ottó egyik alapmetaforája. Nem csak a költő költő, költő a juhász is a samarával, meg te is, a lerongyolódott filozópter. Azt írta Ottó egy helyütt, hogy „Beckett emberei valamiféle szabadságharcosokként is szemlélhetők, akik kerékpárjukon kínódva, kerékpárjukra növe Kentaurként... valójában még az ún. technikai forradalommal szemben is meg tudnak maradni szabadságharcosoknak...” Az imagináció, a beckett-i kerékpárjaival, a szabadságharc terepe, ahol vereséget is lehet szenvedni itt, és porainkból talán újja is tudhatunk születni – ha meg nem, hát akkor a világpor részeivé válunk.

Minden oké volt, amíg Ottó élt, és ezt az imaginálást lehetett csinálni itt és most, az isten háta mögött, méghozzá elég szabadon, hiszen ő volt a katalizátorunk, aki megszabadított a földhözragadtságtól még itt, a földön. Az a gyanúm, senki sem gondolt arra, hogy ennek vége szakadhat. Ottó minden spiritualitásával egyetemben természeti lény volt, elemi, sárból való – mint mondta volt, minket, vajdaságiakat szarból gyúrt az isten –, és hát a természet törvényei szerint történt meg az eltávozása is. És mégis döbbenet. Egyáltalán nem tudom értelmezni, miért gondoltuk, hogy az ő ittléte nem határos. Hisz ugyanolyan természetesen öregedett meg, amilyen természetesen és elemien volt fiatal. Ugyanolyan jó volt őt fiatalon követni, mint idősen.

Bevallom, hogy katasztrófának éltem meg a halálhírt, ámbár hallottam, hogy nincs egészen jól. Nyilván Atlasz vállának a beroskadását érezkeltem. *Valóban mi lesz velünk* – visszhangzott a régmúltból a költői kérdés. Itt, Vajdaságban, Szerbiában, ahol a magyarság körében a gondolkodás terén sincs kapaszkodó, ez a kérdés felettébb aktuális. És az is elképzelhetetlen, hogy a rengeteg könyvvel, művésszel, íróval, költővel, filozófussal, akiket Tolnai Ottó élő gondolata kötött össze, új meg új konstellációkat alkotva, most mi lesz. Mert az élete kellett hozzá, hogy mindez a hatalmas repedések, hasadások ellenére mégis viszonylag egyben maradjon. Minden zérusokadt.

Úgy éreztem, hogy nem nagyon vigasztalnak a könyvek tucatjai, ha nincs, aki ezt a saját egzisztenciájával, hogy is mondjam: *tanúsítja*, mert az egzisztenciája a fedezete annak, hogy a sok filozófia, okosság, érzékenység, kreáció tényleg létezik, van, és bárki részese lehet. Ő írta vagy mondta, hogy „nálam a szavaknak megvan a fedezete”, és ezt az is érezhette, aki nem ismerte őt személyesen. Minden, amit leírt, az van. Le is ellenőrizhető, utána lehet menni. Megtalálod a valóságban azokat a tárgyakat, embereket, tájakat, képeket, könyveket, színeket, amelyekről ír, egyetlen fals információt sem kapsz tőle. Menj utána! A képzeletével természetesen dúsítja, átformálja, de a valós pontok megvannak, rögzítve, múlhatatlanul.

Kezdetben úgy gondoltam, hogy marasztalnom kell Ottót, ne menjen el, de beláttam, hogy ez vétség lenne, mert bizonyára elfáradt, és már talán mehetnékje is volt. Középiszolás kora óta majdnem 85 éves koráig megállás nélkül dolgozott – ebbe az élvezeti mun-

kát is bele kell érteni, mert ő élvezni is bőven tudta az itt töltött idejét –, a szervezete azonban már nem tudta követni ezt. Amikor ezt beláttam, hogy vége, arra gondoltam, hogy nem őt kell marasztalni – az vétség lenne, hagyni kell eltávozni! –, hanem azokat a szellemi kapcsolatokat kell regisztrálni és fenntartani próbálni, melyeket ő alkotott meg – irodalomban, képzőművészetben, filozófiában –, és amelyeknek ezernyi nyoma van az életműben. Mert Tolnai Ottó: a szellemi kapcsolatai volt, kapcsolatai a tárgyakhoz, az emberekhez, a szeretteihez, a dolgokhoz, a színekhez, a formákhoz, a tájakhoz; mint amiként mindannyian kapcsolatok, kötődések vagyunk, ezeken túl vagy ezek előtt nincs is olyan, hogy „én”. Nincs senkinek „lényege” azon túl, hogy mit vesz be és mit ad ki magából, miben részesedik és miben részesül. Szerencsés esetben miben részesít.

Ottó ezt a szerteágazó lényegiségét meg is írta a legkülönbözőbb műfajokban, melyek az olvasói számára a Tolnai-műfajban egyesülnek. Mindegy, hogy vers, próza, nagypróza, kispróza, útirajz, esszé, képzőművészeti kritika, tárca, rögzített beszélgetés szól-e. Van egy sajátos, összetéveszthetetlen Tolnai-műfaj. És ez nem is annyira órára, Ottóról szól, hanem arról, hogy az ő módján miként lehetséges meghonosodnunk ebben a létező világban – no és nem tudhatjuk, hogy a semmiben vagy a túlvilágban hogy megy ez. Van egy túlságosan is emberi érzés, hogy nem semmisülhet meg minden – bár lehet, hogy ez hiúság. Tolnai Ottó maga is a semmiben utazott, és azt dúsította.

Azt találtam ki, hogy utána kell menni Tolnai Ottó szellemi kapcsolatainak, ez neki is rögeszméje volt, a kapcsolatok; fixálni azokat a pontokat, amelyekhez kötődött, amelyekről írt, és ily módon megpróbálni fenntartani a tágas intellektuális mezőt, amelyben érdemes meghalni. A Facebook-oldalamon követhetők ezeknek az utánajárásoknak az állomásai napi szinten. Nem tudom, meddig tartok ki. A digitális tér nem az, ami Ottó számára bármit jelentett volna, ő nem lépett át a világháló fiktív terébe, mert rendkívül kötődött az élethez, a komédiáihoz és tragédiáihoz vegyest, ezeket egytől egyig számba vette, és a papír, a festék mint anyag, egyáltalán a millió féle anyag rendkívül fontos volt számára. Kivéve a pixelt. Nekünk, akik az irodalmi világ utazói vagyunk, már semmi esélyünk sincs arra, hogy *élettereket* alakítsunk ki magunknak, illetve – ez a Tolnai-féle ars poetica! – másoknak, másokkal együtt.

A gyászmunka elvégzésének módja, gondolom, az, hogy ha őt, aki megszabadult, nem is, de az imaginatív világát, a képzeletvilágát, mely sosem lett kész, mindig nyitva állt a formálódások számára, azt mégis marasztaljuk, itt fogjuk; azért, hogy, esetleg, ha a véletlenek is megsegítenek bennünket, hozzá hasonlóan telt szellemi életet élhessünk, és úgy halhassunk meg, hogy ez iszonyú sok volt, és szép volt. Abszolút megérte.